

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.11.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Хартія основних прав Європейського союзу. *eur-lex.europa.eu*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/TodayOJ/> (дата звернення: 10.11.2025).
4. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.11.2025).
5. Styranka M. B. Theoretical foundations of the development of the doctrine of digital law. *Legal novels*. 2025. № 25. С. 336–343. URL: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.43> (дата звернення: 10.11.2025).

Цагик ОГАНІСЯН

старший науковий співробітник
ННЛ дослідження проблем
забезпечення прав осіб,
які постраждали від війни,
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) має важливе значення для захисту прав дітей, які постраждали від війни та збройних конфліктів. Розвиток українського законодавства у цьому напрямі відбувається з урахуванням не лише норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., але й правових позицій ЄСПЛ у контексті забезпечення найкращих інтересів дитини.

Практика ЄСПЛ може створити основу для заповнення прогалин у правовому забезпеченні захисту дітей в умовах воєнного стану. Її врахування в процесі нормотворчості та правозастосування сприяє посиленню відповідальності держави за забезпечення прав і свобод дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій.

Тож розглянемо деякі ключові напрями її використання з питань, що стосуються захисту дітей в умовах російської воєнної агресії.

Воєнні дії та збройний конфлікт актуалізують та посилюють проблему

примусового розлучення дитини з сім'єю та визначення її місця перебування.

Питання відібрання дитини в умовах збройного конфлікту пояснюється необхідністю захистити її право на життя. Відповідно до ст. 15 ЄКПЛ, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Під час війни держава може відступити від зобов'язань, передбачених ст. 8 Конвенції, але має вживати заходи по забезпеченню безпеки життя осіб, які знаходяться під її юрисдикцією [1]. Однак, само собою перебування дитини під прямим ризиком в умовах воєнних дій та збройного конфлікту не є підставою розлучення її з сім'єю.

У справах «Ельсхольц проти Німеччини» № 25735/94 від 13 липня 2000 р., «Марсалеєк проти Чехії» № 8153/04 від 4 квітня 2006 р. ЄСПЛ зауважив, що в інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у здоровому середовищі, та батькам не може бути надано право за ст. 8 ЄКПЛ на вжиття таких заходів, що можуть завдати шкоди здоров'ю та розвитку дитини [2-3]. Таку ж позицію Суд підтвердив у справі «Мамчур проти України» № 10383/09 від 16 жовтня 2015 р.

Проведення заходів примусової евакуації дітей завжди пов'язане з ймовірним ризиком порушення прав дитини та її батьків чи осіб, які їх замінюють, тому в цьому контексті важливо дотримуватись принципу пропорційності.

У справі «Гнахоре проти Франції» № 40031/98 Суд зауважив, що інтерес дитини складається з двох аспектів. З одного боку цей інтерес вимагає, що зв'язки дитини з її сім'єю мають бути збережені, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною. Звідси випливає, що сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише у виняткових випадках, та що необхідно зробити все, щоб зберегти особисті відносини та, якщо і коли це можливо, «відновити» сім'ю [4]. У справі «Хаас проти Німеччини» ЄСПЛ дійшов висновку, що сам собою той факт, що дитина може бути поміщена в більш сприятливе для її виховання середовище, не виправдовує примусові заходи щодо відібрання її у біологічних батьків. Потрібна наявність інших обставин, які свідчать про необхідність такого втручання у право батьків на сімейне життя разом з їхньою дитиною, яке закріплене у ст. 8 Конвенції про захист прав людини [5]. У справі «Савіні проти України» № 39948/06 від 18 грудня 2008 р. Суд вказує, що не може бути виправданим захід, що роз'єднує сімейні зв'язки, самим лише посиленням на ненадійний стан батьків, що може бути вирішено за допомогою менш радикальних засобів, такими, як цільова матеріальна допомога та соціальна підтримка, а не шляхом розлучення сім'ї [6]. Отож, повинні бути наявні вагомі обставини для розлучення дитини з сім'єю, а держава повинна вживати заходів, щоб вирішити проблему, обумовлену воєнними діями, альтернативними засобами. Зокрема, примусова евакуація має бути здійснена таким чином, щоб не розлучати дитину з сім'єю.

Враховуючи, що значна кількість українських дітей були вимушені здійснити внутрішнє переміщення чи емігрувати внаслідок війни, фіксуються численні порушень їх прав і свобод.

Щодо порушення прав дітей-мігрантів ЄСПЛ виніс низку рішень, зокрема: «Мускхаджієва та інші проти Бельгії» № 41442/07 від 19 січня 2010 р., «Канагаратнам та інші проти Бельгії» № 15297/09 від 13 грудня 2011 р., «Махмунді та інші проти Греції» № 14902/10 від 31 липня 2012 р., «Попов проти Франції» № 39472/07 та 39474/07 від 19 січня 2012 р., «АВ та інші проти Франції» № 11593/12 від 12 липня 2016 р., «СФ та інші проти Болгарії» № 8138/16 від 7 грудня 2017 р., «Хан проти Франції» № 12267/16 від 28 лютого 2019 р., «Ш.Д. та інші проти Греції, Австрії, Хорватії, Угорщини, Північної Македонії, Сербії та Словенії» № 14165/16 від 13 червня 2019 р., «Мустахі проти Франції» № 9347/14 від 25 червня 2020 р., «RR та інші проти Угорщини» № 36037/17 від 2 березня 2021 р., «МН та інші проти Хорватії» № 15670/18 та № 43115/18 від 18 листопада 2021 р., «NB та інші проти Франції» № 49775/20 від 31 березня 2022 р. та ін.

У справі «Попов проти Франції» № 39472/07, № 39474/07 від 12 січня 2012 р. ЄСПЛ зауважив, що діти, незалежно від того, чи вони супроводжуються дорослими або без супроводу, вважаються надзвичайно вразливою групою, що має особливі потреби, пов'язані з їхнім віком, відсутністю незалежності та статусом шукача притулку або мігранта [7]. У справі «Мускхаджієва та інші проти Бельгії» № 41442/07 від 19 січня 2010 р. Суд зауважив, що особлива вразливість дітей повинна враховуватися понад усе, це важливіше, ніж незаконність перебування іноземця на території держави. Держави повинні вжити необхідних заходів з тим, щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця, як тій, що супроводжується, так і не супроводжується її батьками, належний захист і гуманітарну допомогу [8]. Особлива вразливість дітей-мігрантів стала предметом уваги ЄСПЛ ще в низці справ.

Суд зазначає у рішенні по справі «М.SS проти Бельгії та Греції» № 30696/09 від 21 січня 2011 р., що позитивне зобов'язання держав згідно зі ст. 8 ЄКПЛ включає обов'язок компетентних органів оперативно розглядати клопотання особи про надання притулку, щоб забезпечити якомога коротший термін перебування її в ситуації невпевненості та невизначеності [9]. У справі «Мубиланзіла Маєка і Табітха Канікі Мітунга проти Бельгії» № 13178/03 від 26 січня 2006 р. Суд акцентував, що зацікавленість держав у запобіганні спробам обійти імміграційні правила не повинна позбавляти неповнолітніх іноземців, особливо без супроводу дорослих, захисту, якого вимагає їхній статус. Тому захист основних прав та обмеження, що накладаються імміграційною політикою держави, повинні бути узгоджені [10]. Отож, права та інтереси дитини, яка шукає притулку та/чи прибула до держави, мають вищий пріоритет ніж міграційні правила. Фактичне положення дитини має бути гармонізоване якнайшвидше згідно з принципом найкращих інтересів

дитини.

Важливим аспектом є те, що правопорушення, вчинені проти дитини в умовах воєнного стану, мають безпрецедентний вплив як на саму дитину, так і на суспільство. Держава зобов'язана проводити ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти дітей, що особливо важливо в умовах воєнного стану.

ЄСПЛ неодноразово зауважував, що незалежно від результату провадження, механізми захисту, що передбачені національним законодавством, повинні реалізовуватись в розумних термінах, що дозволяють завершити розгляд конкретної справ по суті. Така правова позиція викладена у рішеннях «М.Н. проти Болгарії» № 3832/06 від 27 листопада 2012 р., «Стоєв та інші проти Болгарії» № 41717/09 від 11 березня 2014 р., «С.З. проти Болгарії» № 29263/12 від 03 березня 2015 р., «М.Г.С. проти Румунії» № 61495/11 від 15 березня 2016 р., «Х. та інші проти Болгарії» № 22457/16 від 17 січня 2019 р. та багатьох інших.

У справі «Н.К. проти Туреччини» № 40591/11 від 9 лютого 2021 р. ЄСПЛ визнав, що відсутність підтримки заявниці, відсутність захисту її від обвинувачених, необґрунтоване відтворення випадків зґвалтування, повторювані медичні огляди, відсутність спокійної та безпечної обстановки на слуханнях, оцінка згоди потерпілої, надмірна тривалість провадження і, зрештою, факт визнання двох обвинувачень такими, щодо яких спливає строк давності притягнення до відповідальності, становили серйозний випадок вторинної віктимізації заявниці. Поведінка національних органів влади була несумісною з обов'язком захисту дитини, яка стала жертвою сексуальної експлуатації та насильства [11]. У справі «Н.Ц. та інші проти Грузії» № 71776/12 від 02 лютого 2016 р. Суд зауважив, що позиція дітей вимагає ретельного розгляду, оскільки вони, зазвичай, повинні покладатися на інших, щоб подати свої претензії. Тому слід уникати обмежувального або технічного підходу в цій галузі. Ключовим моментом у таких випадках є те, що будь-які серйозні питання, що стосуються дотримання прав дитини, повинні бути вивчені [12]. Отож дитині має бути гарантоване право звернутися за захистом безпосередньо, а доступ до безоплатної правової допомоги має бути безумовно гарантованим.

Крім того, слід відзначити, що ЄСПЛ неодноразово наголошував на позитивних обов'язках держави щодо: запобігання загрозам життю дітей у ситуаціях збройних конфліктів («Тагаєва та інші проти Росії» № 26562/07 від 13 квітня 2017 р.); запобіганні психологічних і фізичних страждань дітей («С.А. та С.С. проти Румунії» № 26692/05 від 20 березня 2012 р.); обов'язку забезпечити дітям стабільне середовище («Содерман проти Швеції» № 5786/08 від 12 листопада 2013 р.); припинення порушень прав дитини і гарантування ефективних засобів її реабілітації, відновлення та компенсації збитків («V.C. проти Словаччини» № 18968/07 від 08 листопада 2011 р.).

Висновки. Правові позиції ЄСПЛ мають бути імплементовані в чинне

національне законодавство щодо захисту прав дітей під час збройних конфліктів. Зокрема, це є актуальним в частині гармонізації спеціальних процедур документування порушень прав дітей, забезпечення ефективних механізмів компенсації та реабілітації постраждалих дітей тощо.

Список використаних джерел

1. Жданова М. Підстави відібрання дитини в умовах збройного конфлікту в огляді підходів ЄСПЛ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pidstavi-vidibrannia-ditini-v-umovah-zbroinogo-konfliktu-v-ogliadi-pidxodiv-jespl-margarita-zdanova>.
2. Справа «Ельсхольц проти Німеччини» № 25735/94 від 13 липня 2000 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58763>.
3. Справа «Марсалеєк проти Чехії» № 8153/04 від 4 квітня 2006 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161164>.
4. Справа «Гнахоре проти Франції» № 40031/98 від 19 вересня 2000 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58802>.
5. Справа «Хаас проти Німеччини» № 73047/01 від 17 листопада 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_225.
6. Справа «Савіні проти України» № 39948/06 від 18 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_454.
7. Справа «Попов проти Франції» № 39472/07, № 39474/0 від 12 січня 2012 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/FRE#%22itemid%22:\[%22001-108710%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/FRE#%22itemid%22:[%22001-108710%22]).
8. Справа «Мускхаджієва та інші проти Бельгії» № 41442/07 від 19 січня 2010 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-96774%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-96774%22]).
9. Справа «М. SS проти Бельгії та Греції» № 30696/09 від 21 січня 2011 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117756>.
10. Справа «Мубиланзіла Маєка и Табітха Канікі Мітунга проти Бельгії» № 13178/03 від 26 січня 2006 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77447>.
11. Справа «Н.К. проти Туреччини» № 40591/11 від 9 лютого 2021 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22languageisocode%22:\[%22FRE%22\],%22a.parno%22:\[%2240591/11%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-207811%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22languageisocode%22:[%22FRE%22],%22a.parno%22:[%2240591/11%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-207811%22]).
12. Справа «Н.Ц. та інші проти Грузії» № 71776/12 від 02 лютого 2016 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-160313>.